

Leśniewska, Dorota

„Polityczne i kulturowe aspekty kultu biskupa krakowskiego Stanisława w Polsce i Czechach w średniowieczu”, Zbigniew Jakubowski, Częstochowa 1988 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 82/3-4, 519-521

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

jeszcze bardziej wyraźne⁹. Trudno jednak zaprzeczyć, że otrzymaliśmy dzieło godne uwagi i że nasi zachodni sąsiedzi w udany sposób uczcili 750 rocznicę bitwy pod Legnicą. Omówiona tu publikacja okaże się zapewne użyteczna dla niemieckiego czytelnika, ale także – przynajmniej znaczna jej część – zachowa wartość dla uczonych polskich. Jeden moment wydaje się szczególnie godny podkreślenia: uczestnicy wymienionej wyżej, w przypisie 1, konferencji naukowej, stanowiącej polski odpowiednik niemieckiej księgi pamiątkowej (wśród nich byli autorzy artykułów tej księgi), nie znali, oczywiście, wcześniej jej treści. Porównanie jej z wygłoszonymi w trakcie legnickiej sesji naukowej referatami upoważnia do stwierdzenia, że w wielu punktach szczegółowych został nawiązany bezpośredni dialog polsko-niemiecki, a przede wszystkim tak potrzebne urzeczowienie dyskusji. Szereg polskich referatów kontynuuje, rozszerza, pogłębia, niekiedy koryguje ustalenia uczonych niemieckich. Oczekując na zapowiadany druk materiałów sesji legnickiej, można z całą satysfakcją stwierdzić, że dzięki wysiłkom uczonych polskich i niemieckich, mimo wszelkich zrozumiałych obiektywnych trudności, „Legnica” ma szanse w świadomości historycznej Polaków zająć miejsce porównywalne do miejsca „Grunwaldu”, dzięki czemu, być może, skomplikowane dostatecznie przez sam proces dziejowy, a dodatkowo przez historyków i politykę, stosunki polsko-niemieckie w naszych tysiącletnich dziejach pozbawione zostaną piętna wiecznego antagonizmu.

Jerzy Strzelczyk

Zbigniew Jakubowski, *Polityczne i kulturowe aspekty kultu biskupa krakowskiego Stanisława w Polsce i Czechach w średniowieczu*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1988, s. 179.

Monografia Z. Jakubowskiego należy do bogatego nurtu literatury poświęconej problematyce św. Stanisława. Autor wyraźnie określa zakres interesujących go zagadnień. Pragnie przedstawić polityczne i kulturowe czynniki, które kształtowały kult św. Stanisława, pomija przy tym kwestie religijne. Jego celem jest pokazanie mechanizmu powstania legendy św. Stanisława, sposobu jej rozpowszechniania, a także znaczenia dla stosunków politycznych i kulturalnych Czech i Polski.

Praca składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych wstępem:

1. Stan badań „sprawy św. Stanisława”;
2. konflikt biskupa z królem i jego polityczne znaczenie;
3. „Sprawa św. Stanisława” w Czechach po r. 1253;
4. „Sprawa św. Stanisława” na tle polsko-czeskich stosunków politycznych i kulturalnych w średniowieczu.

W formie aneksu Z. Jakubowski dołącza „Protokół badania relikwiarza z czaszką św. Stanisława, sporządzony przez dra M. Kusiaka i prof. dra J. Olbrychta” w 1963 r.

Swoje rozważania autor rozpoczyna od ponownego zrekonstruowania wydarzeń związanych ze śmiercią biskupa krakowskiego. Tło konfliktu między nim a królem Bolesławem Śmiałym rozpatruje w kategoriach uprawnień hierarchii kościelnej; opierając się na kronice Galla Anonima, nie

rekopisów Rocznika Świętokrzyskiego nowego oraz późniejszych przekazów, [w:] *Mente et litteris*, s. 263-270; także, *Sprawy tatarskie w Roczniku tak zwanym świętokrzyskim nowym. Podkład źródłowy i warstwa anegdotyczna*, St. Zródł., T. XXX, 1987, s. 59-73; I. P a n i c, *Katastrofa węgierska 1241-1242*, „Acta Archeologica Carpathica” r. XXVII, 1988, s. 219-246; S. S z u l c, *Armia mongolska w świetle trzynastowiecznych źródeł japońskich*, „Roczniki Historyczne”, r. LIV, 1988, s. 77-109. Ostatnim, jak dotąd, głosem w sprawie słynnych „zdań legnickich” jest artykuł J. T y s z k i e w i c z a, *Czy Henryk Pobożny powiedział: „Gorze się nam stało” (9 IV 1241)*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska*, Warszawa 1991, s. 443-450.

⁹ Ograniczę się jedynie do pracy zbiorowej *Tataro - Mongoły w Azji i Jewropie*, red. S.L. T i c h w i n s k i j, Moskwa 1970, wyd. 2, 1977, oraz wymienionej w przyp. 2 edycji źródłowej.

interpretuje pojęcia „zdrady” jako spisku Stanisława z wrogami zewnętrznymi. Słusznie zwraca uwagę na brak reakcji papieża Grzegorza VII na wydarzenia w Polsce. Można mieć natomiast wątpliwości co do chronologii późniejszych zdarzeń, przyjętej przez autora. W świetle badań W. K o r t y, G. L a b u d y czy T. W a s i l e w s k i e g o nie wydaje się prawdopodobne, aby Władysław Herman zawarł sojusz z Czechami, przypieczętowany jego małżeństwem z Judytą, już około 1079–80 i wrócił do kraju na czele czeskich wojsk. Nie stał on także na czele buntu rycerstwa przeciw Bolesławowi i prawdopodobnie do śmierci brata nie prowadził własnej polityki. Polsko-czeskie przymierze mogło więc dojść do skutku dopiero ok. 1082 r.

Te uwagi są jedynie punktem wyjścia do zagadnień związanych z powstaniem kultu św. Stanisława. Z. Jakubowski uważa, że po śmierci biskupa, właściwie do kanonizacji, jego kult miał zasięg lokalny – obejmował Kraków i Małopolskę. Warto nadmienić, że nie tylko miał zasięg lokalny, ale też i środowiskowy – Stanisław był otoczony czcią wśród kanoników krakowskich, w rodzie Toporczyków, wśród ich krewnych i klientów. Starania krakowskiego biskupa Prandoty o kanonizację Stanisława, zakończone sukcesem w 1253 r., wywołały konieczność spisania żywotu biskupa. Wówczas w środowisku kurii krakowskiej powstała „upolityczniona” legenda o św. Stanisławie, zawierająca schemat: biskup – męczennik i król – morderca oraz morał, iż świecki władca w ostatecznym rozrachunku przegra z Kościołem. Autor monografii wiele uwagi poświęca tworzeniu i funkcjonowaniu tego stereotypu, który tak mocno zakorzenił się w polskiej tradycji. Kult św. Stanisława zainspirował swoisty klimat polityczny, doskonale wykorzystany przez Kościół. Biskupi krakowscy potrafili zdyskontować ten stereotyp dla siebie (św. Stanisław-biskup świętym narodowym, symboliczną pielgrzymką władcy na Skalkę podczas koronacji).

Kolejnym zagadnieniem interesującym autora pracy jest kwestia kultu św. Stanisława w Czechach, jego genezy i rozpowszechnienia. Z. Jakubowski zauważa, że do 1253 r. nie ma śladów kultu, krakowskiego biskupa nie wspominają źródła pisane XI–XII w. Dopiero po kanonizacji św. Stanisław staje się znany w Czechach, być może za sprawą Jakuba ze Skaryszewa (według relacji Długosza). Relikwie świętego otrzymał od Prandoty Przemysł Ottokar II, zapewne już w 1253 r. Zostały złożone w katedrze Świętego Wita na Hradzie w Pradze. Być może Stanisław stał się jednym z patronów tego księcia. Zasięg jego kultu był raczej niewielki, ograniczał się zapewne do dworu i kościoła praskiego. Nie są znane żadne ówczesne kościoły pod wezwaniem św. Stanisława w Czechach. Z. Jakubowski uważa, że darowanie relikwii czeskiemu księciu było wyrazem polityki zarówno krakowskiego biskupa, jak i Przemysła (który o nie poprosił). Przemysł, prowadzący wojnę z Węgrami, pragnął zabezpieczyć sobie północną granicę. Mając dobre kontakty ze śląskimi Piastami chciał nawiązać także stosunki z księciem krakowskim Bolesławem Wstydlwym. Prośba o relikwie nie miała więc wiele wspólnego z chęcią pogłębienia wiary. Moje wątpliwości budzi teza autora, że Przemysł Ottokar II prowadził mocarstwową politykę drogą pokojową i także chciał podporządkować sobie ziemie polskie. Po pierwsze był to pierwszy rok panowania młodego księcia i trudno przypuszczać, że wówczas miał tak dalekosiężne plany. Po drugie Przemysł przeszedł do historii rzeczywiście jako władca o ogromnych ambicjach, które jednak realizował nie tylko drogą dyplomatyczną, ale także zbrojną.

Na zakończenie chciałabym przedstawić kwestię literatury, cytowanej przez autora. Z. Jakubowski oparł się na wykorzystywanych już przez badaczy źródłach. Ponadto uwzględnił nieznanne dotąd dwa Żywoty św. Stanisława czeskiej proveniencji, zawarte w kodeksach z XIV i XV w. W bardzo ogólny sposób omówił literaturę przedmiotu, zamieszczając jej dokładną bibliografię na końcu książki. Wydaje się jednak, że autor nie ma racji wskazując na niewątpliwie cenną, choć już obecnie trochę przestarzałą pracę Fr. P a l a c k i e g o „Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě” jako na podstawowe kompendium wiedzy o czeskim średniowieczu. Tę rolę należałoby raczej przypisać „Českým dějinom” V. N o v o t n e g o, też nie najnowszej, choć na razie najpełniejszej syntezie historii Czech w średniowieczu, którą autor *nota bene* cytuje w swojej pracy.

Odnosnie wspomnianej przeze mnie bibliografii należy chyba winić autora, że nie zadbał o poprawność językową wymienianych tytułów i nazwisk autorów. Bardzo razi w naukowej monografii nie dotrzymywanie zasad czeskiej ortografii, wręcz brak jakiegokolwiek konsekwencji w pisowni tych samych czeskich słów.

Pomimo tych drobnych uwag praca Z. Jakubowskiego jest cennym przyczynkiem do naszej wiedzy o czesko-polskich stosunkach w średniowieczu, a także o samym kulcie św. Stanisława. Szkoda, że została wydana w bardzo niskim nakładzie 300 egzemplarzy.

Dorota Leśniewska

Andrzej N a d o l s k i, *Grunwald. Problemy wybrane*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 115, Olsztyn 1990, s. 242.

Problematyka bitwy grunwaldzkiej przez dziesiątki lat stanowiła główny przedmiot zainteresowań Stefana Marii K u c z y ń s k i e g o. Jego szeroko zakrojona analityczna synteza „Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411” została wydana po raz pierwszy w 1955 r. Najpoważniejsze korektury wniosło drugie wydanie z 1960 r., następne (III–V) do 1987 r. nie przynosiły już istotnych zmian w koncepcji autora. W gruncie rzeczy synteza Kuczyńskiego odtwarzała stan wiedzy do około 1965 r. Potrzeba poszerzenia zarówno założeń metodycznych, zwłaszcza poprzez badania archeologiczne na polu bitwy, a także analizę przekazów źródłowych była odczuwana, tym bardziej że historyk Sven E k d a h l przeciwstawił odmienne zapatrywanie podstawowym tezom Kuczyńskiego. Ponownie więc podjęto zaniechane z powodów pozanaukowych (w 1960 r.) badania wykopaliskowe na polu bitwy i powołano interdyscyplinarny zespół z Łodzi, od 1979 r. pod kierownictwem Andrzeja N a d o l s k i e g o. Badania te w latach 1986–1990 były częścią resortowego programu PAN. Ich częściowe rezultaty zostały niedawno ogłoszone drukiem w zbiorowym wydawnictwie „Studia Grunwaldzkie” (t. 1, Olsztyn 1991). Podjęto też próby przygotowania edycji głównych źródeł dla okresu grunwaldzkiego oraz ogłoszono „Bibliografię bitwy pod Grunwaldem i jej tradycji”, opracowaną przez Henryka B a r a n o w s k i e g o i Ireneusza C z a r c i ń s k i e g o (Toruń 1990).

Andrzej Nadolski, czołowy historyk średniowiecznej wojskowości i bronioznawstwa, a także znawca archeologii historycznej, wyrósł w latach osiemdziesiątych na czołowego znawcę grunwaldzkiej bitwy, także w polemicznych dyskusjach z tezami dawniejszej i nowszej historiografii krajowej i zagranicznej. Najświeższe jego przedstawienie własnych konkluzji i przemyśleń dotyczy tylko problemów wojskowo - historycznych i stanowi rodzaj komentarza do rezultatów wspomnianych prac badawczych z lat 1979–1985. Książka „Grunwald. Problemy wybrane” odbiega od kanonu dawniejszej historiografii polskiej (O. L a s k o w s k i, S. M. Kuczyński), oraz polemizuje z niektórymi ustaleniami czy sugestiami S. Ekdahla. Pomysł tej publikacji uznać trzeba za szczęśliwy, zważywszy niedowład nowoczesnych analiz źródeł drukowanych (co zresztą stanowiło zjawisko niekorzystne dla warsztatu badawczego samego autora).

Praca składa się ze „Wstępu” i dwóch części oraz podsumowania. Część I powtarza w nieco rozszerzonej wersji polemiczne wywody dotyczące pracy Ekdahla¹. Były już one ogłoszone w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” (nr 2–3, 1983, s. 295–325). Wypada zgodzić się z zastrzeżeniami Nadolskiego dotyczącymi nazbyt subiektywnej i powierzchownej oceny zwłaszcza Długosзовych „Annales” przez Ekdahla. Dla Nadolskiego istotne były (zapowiedziane zresztą tylko ogólnikowo) koncepcje Ekdahla dotyczące kierunku marszu obu armii i nowej lokalizacji miejsca walki. Koncepcje te (obiecuje udowodnić je w tomie II dzieła, dotąd nie opublikowanym) stały się dla Nadolskiego bodźcem dla wyłożenia własnych poglądów, w świetle badań archeologicznych i analizy źródeł, także „Annales” Długosza.

W części II, stanowiącej rdzeń książki, autor rozpatrzył kilka najważniejszych zagadnień wiążących się z polem walki, składem i potencjałem obu wojsk, fazami bitwy i jej rezultatami.

¹ S. E k d a h l, *Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen* t. I: *Einführung und Quellenlage*, Berlin 1982.